

Selçuklular Döneminde Şehzâde Eğitimi†

Nilay AĞIRNASLI*

ÖZET

Selçuklu sultanları iyi ata binmekte ve ok, yay, kılıç gibi silahları iyi kullanmaktaydılar. Bu başarıyı elde etmelerinde de askeri sahada almış oldukları eğitim, önemli bir katkı sağlamaktaydı. Ayrıca dönemin sultanı tarafından önceden kendi idarelerine verilen eyaletlere giderek devlet idaresinde önemli bir deneyim elde etmekteydiler. Selçuklu sultanlarının çoğu dikkat çekici kültürel ve ilmi bir bilgi birikimine de sahiptiler. Sultanlar arasında Türkçeden başka Farsça, Arapça, Rumca gibi dilleri bilenler vardı. Yine sultanlardan bazıları tarih kitapları okumakta, Farsça şiirler yazmakta, edebiyat, felsefe ve astronomi gibi ilmi sahalara ile yakından ilgilenmekteydiler. “Atabeg” unvanına sahip yetenekli ve bilgili devlet adamları da geleceğin sultanlarının bu eğitimlerinde mühim bir rol oynamaktaydılar. Devrin sultanı tarafından görevlendirilen bu kişiler şehzâdelerin eğitimleriyle belirli bir disiplin ve düzen içinde özel olarak ilgilenmekteydiler. Selçuklu sultanlarının çoğu ilim adamlarıyla istişarelerde bulunmayı da ihmal etmemekteydiler. Pek çok ilim adamını himaye etmekte ve onları saraylarında en iyi şekilde ağırlamaktaydılar. Bunun yanı sıra ilmi faaliyetlerin yürütüldüğü kurumlar inşa ettirmekteydiler. İşte sultanların bütün bu gerçekleştirdikleri başarılı faaliyetlerinde şehzâdelik dönemlerinden itibaren sürdürdükleri eğitim önemli bir rol oynamıştır. Sultanlar sahip oldukları eğitim sayesinde askerî, idarî ve kültürel alanlarda mühim bir temele sahip olmuşlardır.

Anahtar Kelimeler: Selçuklularda askerî eğitim, Selçuklularda idarî eğitim, Selçuklularda kültürel eğitim

Training of Prince in Period of Seljuks

Abstract

The Seljuk sultans rode very well on the horse and they used very well weapon like arrow, bow, sword. The Sultans got educated in the military field. This had contributed at the their success. In addition to they gained experience about the state administration as they went to province that had been gave at the them by the sultan of the term. Most of them had cultural and scientific knowledge that was remarkable. Some of the sultan knew except Turkish other languages for example Persian, Arabic and Greek. Some of them read history books, to wrote Persians poetry and also they was interested in different field of learning like that literature, philosophy, history and astronomy. Skilled and knowledgeable dignitaries who had title that was

† Bu çalışma Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Ortaçağ Bilim Dalı'na sunulmuş olan “Selçuklu Hükümdarlarının Başkomutanlık Özellikleri” isimli yüksek lisans tezinden bir kesitin geliştirilmiş ve genişletilmiş bir halidir.

* Yrd. Doç. Dr., Nevşehir Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, nilaynas@yahoo.com

“Atabeg” played an important role on the education of the future sultans. This person had been charged by the sultan of the term, to be interest as the special with education of the prince. Most of the sultans didn't neglect to consult with the scientists that to protect and to entertain with honor and respect in the their palace. And also the sultans constructed structures for he scientific activity. Seljuk sultans was keeping to learning since the period of prince that it ensured success for they in the military, administrative and culturel areas.

.Keywords: Military Training of the Seljuks, Administratives Training of the Seljuks, Culturel Training of the Seljuks

GİRİŞ

Devlet idarecilerinin yetenek sahibi olmaları gerektiği kadar bu yeteneklerini geliştirecek düzeyde eğitim almaları da tarihin her döneminde hemen hemen bütün toplumlar için üzerinde durulması gereken önemli bir mevzu olmuştur. Zira hangi toplumun parçası olursa olsun, hangi coğrafyada ve devirde kurulursa kurulsun bütün devletlerin bekası, onu idare eden kişilerin ne kadar yetenekli olduklarıyla ve bu yeteneklerini pekiştirmek için aldıkları eğitimle doğru orantılıdır diyebiliriz. Nitekim önemli İslâm bilginleri arasında yer alan Mâverdî (974-1058) melik olan kişinin işlerini yürütebilecek ilme, halkı idare edecek bilgiye sahip olması gerektiğini ifade etmiştir (Mâverdî, 2004: 70). XI. yüzyılda yaşamış Yusuf Has Hâcib ise “Kutadgu Bilig” adlı eserinde bey kişinin bilgili, akıllı ve cesur olması gerektiğine vurgu yapmıştır.¹ Ayrıca burada şunu da belirtmek gerekir ki; Türk hükümdarlarından ve hatta hatunlarından bazıları “bilge” sıfatını kullanarak bilgeliğin Türk idareciler açısından ne kadar önemli bir özellik olduğunu göstermişlerdir ki, (Kafesoğlu, 1997: 239) bu hususta en güzel örneklerden birisi hiç kuşkusuz meşhur Göktürk hükümdarı Bilge Kağan'dır. Gerçekten de Göktürkler zamanında kağanların “bilge” “bilgi sahibi olmaları” başta gelen özellikleri arasında sayılmış, (Taneri, 1975: 51) Orhun Abidelerinde² hükümdarların bilge olduklarından bahsedilmiştir (Niyazi, 2015: 68).

¹Yusuf Has Hacıb'in Kutadgu Bilig'de bu hususta söylediği sözlerin bazıları şunlardır: “Dünya beylerinden hangileri bilgili olmuş ise, iyi nizam koyanlar ve iyilikte ileri gidenler onlar olmuştur” (Yusuf Has Hâcib 2003: 29). “Dünyaya hâkim olmak ve onu idare etmek için, pek çok fazilet, akıl ve bilgi lazımdır” (Yusuf Has Hâcib 2003: 31). “İnsan akıl ile yükselir, bilgi ile büyür, bu ikisi ile insan itibar görür” (Yusuf Has Hâcib 2003: 32). “Ey devletli hükümdar, beyler adlarını bilgi ile yükseltmişlerdir” (Yusuf Has Hâcib 2003: 145). “Bey bilgili, akıllı ve âdil olmalı, şöhretinin yayılması için de cesur ve tedbirli davranmalıdır” (Yusuf Has Hâcib 2003: 163).

²Türk milletinin isminin geçtiği ilk Türkçe metin olma vasfına sahip Orhun Abidelerinin doğu yüzünde Bumin Kağan ile İstemi Kağan'dan bahsedilen kısımda şöyle bir ifade

Tarihteki pek çok hükümdarın çocukluk dönemlerine dair ayrıntılı bilgiye sahip bulunmamaktayız. Ancak kaynaklar bize, onların askerî, idarî ve hatta ilmi sahadaki faaliyetleri hakkında bilgi vererek, esasında temelleri erken yaşlardaki döneme dayanan bir eğitime sahip olduklarını gösterirler. Nitekim tarihi kaynaklar devlet idarecilerinin siyasi, askerî ve kültürel faaliyetlerini anlatırlarken, çoğu zaman o kişilerin bu faaliyetlerine yön veren şahsi yetenekleri kadar onların sahip oldukları eğitim düzeyinden de bahsetmeyi ihmal etmemişlerdir. Örneğin Roma İmparatorluğu döneminde yaşamış Tranquillus'un "De Vita Duodecim Caesarum" (On İki Caesar'ın Yaşamı) adlı eseri bu tür kaynaklardandır. Bu eserde; İmparator Iulius Caesar'ın silah kullanma ve ata binme konusunda yetenekli olduğu ifade edildiği gibi onun kendi kalemıyla kitaplar yazdığı da dile getirilmiştir (Tranguillus, 2008: 28-29). Yine aynı eserde İmparator Augustus'un gençlik yıllarından itibaren güzel konuşma, edebiyat, felsefe ve tarih üzerine eğitim gördüğünden, düzyazı biçiminde çeşitli türde birçok söylev kaleme aldığından, Yunan kültürüyle yakından ilgilendiğinden ve belagat sanatında usta hocası Pergamumlu Apollodoros'dan ders alarak Yunan dili ve edebiyatındaki bilgisini arttırdığından bahsedilmiştir (Tranguillus, 2008: 78-79). Tranquillus ayrıca, İmparator Claudis'un gençliğinde ünlü tarihçi Titus Livrus'un teşvikiyle ve Sulpicius Flavius'un da yardımıyla bir tarih yapıtı kaleme almaya başladığını beyan ettiği gibi (Tranguillus, 2008: 170) İmparator Titus'un da silah kullanma ve ata binme konusunda son derece iyi bir eğitime sahip olduğunu, Latin ve Yunan dillerini hem iyi konuştuğunu hem de şiir yazarken bu dilleri iyi kullandığını ifade etmiştir (Tranguillus, 2008: 242). Ünlü Avrupa Hun İmparatoru Attila ise, askerî alanda uzman olduğu kadar diplomasi sahasında da büyük bir tecrübeye sahipti ve onun Yunan dili ile Latin dilini çok iyi konuştuğu iddia edilmekteydi (Roux, 2008: 72). Abbâsî Halifesi Mansur (754-775) ise fıkıh ilminde mühim bir bilgiye sahip olduğu kadar astronomi ilmi ile ilgilenmekte ve önceden yazılmış farklı dillerdeki tıp kitaplarının Arap diline tercüme edilmesine büyük bir destek vermekteydi (Zeydân, 2012: 67-69). Öte yandan XIII. yüzyılda İran'da kurulan Moğol hanedanına mensup İlhanlı Devleti'nin hükümdarlarından olan ve İslâmiyet'in İlhanlıların remi dini olmasını sağlayan Gâzân Han (Yuvalı, 1996: 429) da son derece iyi bir eğitim almıştır. Beş sene devam eden tahsil hayatı boyunca cebir, astroloji, tıp ve madencilik dersleri gören Gâzân Han, (Spuler, 1987: 480,

kullanılmış: "...Bilgili kağan imiş, cesur kağan imiş. Buyruğu yine bilgili imiş" (Ergin 2000: 33)

Barthold, 1997: 729) Moğol diline oldukça hâkimdi. Bunun yanı sıra Türkçe, Farsça, Arapça, Çince, Tibetçe ve bir rivayete göre de Latince öğrenmişti (Barthold, 1997: 730, Yuvalı, 1996: 431). Tarihe de büyük bir ilgi duyan Gâzân Han sarayını âlim ve ediplere açmıştı (Barthold, 1997: 729-730, Yuvalı, 1996: 431). Gâzân Han'ın kardeşi Olcaytu ise bilhassa harp mamulâtı işçiliği üzerine tahsil görmüştü (Spuler, 1987: 480).

Görüldüğü gibi tarihin farklı devirlerinde yaşamış devlet liderleri, gerek çocukluk dönemlerinde aldıkları eğitimlerle gerekse şahsi gayretleriyle askerî, siyasî ve kültürel alanlarda kendilerini geliştirmeye gayret etmişlerdir. İşte bu durumun XI. yüzyılda mühim bir mücadele neticesinde devletlerini kurarak tarih sahnesine çıkan Selçuklu sultanları için de geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Gerçekten de kaynaklarda askerî ve idarî başarıları ile kültürel ve ilmi sahalara karşı olan ilgileriyle dikkat çeken Selçuklu sultanlarının, bu tür faaliyetlerinin, şehzâdelik dönemlerinde aldıkları eğitimle alakası olmalıydı. Çünkü iyi ata binmek, silah kullanmak, geniş toprak parçalarını idare etmek ve yeri geldiğinde edebiyat, dil gibi ilmi sahalarda kendini göstermek, erken yaşta edinilen tecrübe ile alakalı olmalıdır. Öte yandan şehzâdelik dönemlerinden itibaren eğitim almaya başlayan hanedan üyeleri sultan olduktan sonra da kendilerini geliştirmeye önem vermişlerdir. Esasında Türk devlet geleneği³ de böyle bir düzeni zorunlu hale getirmekteydi. Zira gerek İslâm dininin kabulünden önceki dönemde gerekse İslâm dininin kabulünden sonraki dönemde kurulan Türk devletlerinde veliaht gösterme usulü var olsa bile tahta geçmek için liyakat sahibi olmak önemli bir husustu ve buna dikkat edilmekteydi (Kafesoğlu, 2009: 270). Dolayısıyla iyi yetişmiş bir şehzâdenin devlet yönetimini elde

³ Eski Türk devletlerinde “karizmatik iktidar” anlayışı hâkimdi. Buna göre hükümdar, devleti idare etme yetkisini Tanrı'dan alırdı (Kafesoğlu 2009: 248, Koca 2010: 77, Niyazi 2015: 46). Daha açık bir ifade ile Tanrı, Türk hükümdarına “kut” (siyasi iktidar), “ülüg veya ülüş” (iktisadi güç) “küç” (askerî güç) bağışında bulunarak onu devletin başı olarak yetkilendirmekteydi (Koca 2010: 75-76). Bu yetki ise hanedan üyeleri arasında en yetkili ve liyakat sahibi olan kişiye verilirdi. Dolayısıyla tahta geçecek kişinin belirlenmesi için çoğu zaman hanedan üyeleri arasında bir mücadele yaşanmakta, mücadeleyi kazanan devleti idare etme yetkisini almaya hak kazanmaktaydı (Koca 2010: 77-78). Türk hükümdarı hiçbir zaman olağanüstü bir varlık yani “tanrı-kral” gibi görülmemekte, devleti idare etmede yetersiz kaldığı ve başarısız olduğu zaman Tanrı'nın ondan yetkileri geri aldığına inanılmaktaydı (Kafesoğlu 2009: 256-257, Koca 2010: 77, Niyazi 2015: 50-73). Öte yandan İslâm devletlerinde, devlet başkanının yetkilerini Allah'ın rızasına uygun kullanması gerekmektedir (Niyazi 2015: 61). Müslüman olduktan sonra da İslâmiyet ile çatışmayan geleneklerini sürdüren Türkler iktidar anlayışlarını da İslâmî geleneklerle bütünleştirerek devam ettirmişlerdir (Niyazi 2015: 52). (Türk hâkimiyet anlayışı için ayrıntılı bilgi bk: Kafesoğlu 2009: 248-258, Koca 2010: 75-78, Niyazi 2015: 44-83).

etme ihtimali, rakipleri karşısında daha yüksek bir olasılık gibi gözükmekteydi. Nitekim Aydın Taneri (1975) bu hususla ilgili olarak şu sözleri söylemiştir:

(...) İleride Türk devletinin başına geçmesi muhtemel olan şehzâdelere, özel bir öğrenim uygulanır. Her bakımdan mükemmel birer insan olmaları için eğitimlerine özen gösterilir. Bilim dallarında teorik bilgiler verilir. Sonra bir eyalet veya sancağa vali olarak atanır. Orada öğrendiklerini pratikte uygular. Daha yirmi yaşına varmadan devlet hizmetine hazırdır (s.195).

Selçuklu şehzâdelerinin eğitimi meselesi bizzat sultanların üzerinde durdukları bir konuydu ve sultanlar gelecekte yerlerini almaya aday meliklerin eğitimine büyük bir itina göstermeyi ihmal etmiyorlardı. Bu sebeple de şehzâdelerin eğitimi ilk olarak aile içinde başlamaktaydı. Nitekim hanedanın başı olan ve devlete ismini veren Selçuk Bey, oğlu Mikail'in bir mücadele sırasında şehit düşmesinin ardından, ondan olan torunları Tuğrul ile Çağrı beyleri himaye etmiş, gelecekte Büyük Selçuklu Devleti'ni kuracak olan iki melikin eğitimleriyle bizzat ilgilenerek, bu hususta büyük bir özen göstermiştir (Koca, 1997a: 48, Köymen, 2000: 32-34). Yine ileride de bahsedeceğimiz gibi Türkiye Selçuklu Devleti sultanlarından II. Kılıç Arslan, oğullarının eğitimine büyük bir önem vermiş, bizzat onların İslâmî temel bilgileri edinmelerine yardımcı olmuştur (Baykara, 1997: 8).

Selçuklu sultanları, evlatlarının iyi birer eğitim almaları için onlarla ilgilenecek kişilerin seçimine de büyük bir özen göstermekte, bu şahısların bilgi ve deneyim sahibi olmalarına son derece dikkat etmekteydiler. Bu cümleden olarak Selçuklu sultanları şehzâdelerin eğitimi için "Atabeg" unvanını taşıyan kişileri görevlendirmekteydiler (Uzunçarşılı, 1988: 47, Alptekin, 1991: 38, Köprülü, 1997: 712). Türkçe "ata" ve "beg" (bey) kelimelerinden meydana gelen bu unvan bilindiği kadarıyla ilk olarak Selçuklular döneminde ortaya çıkmış ve bu unvanı da ilk olarak Büyük Selçuklu Devleti'nin en önemli devlet adamlarından birisi olan vezir Nizâmü'l-Mülk (Uzunçarşılı, 1988: 47, Alptekin, 1991: 38, Köprülü, 1997: 712) kullanmıştır.⁴ Zamanla bu unvan ve görev yüksek bir devlet memurluğuna dönüşmüştür. (Alptekin, 1991: 38) Sultanlar, atabegleri ülkenin çeşitli bölgelerine

⁴ Fuad Köprülü'nün ifadesine göre; İbnü'l Esir, Sultan Melikşâh'ın devlet işlerini Nizâmü'l-Mülk'e bırakırken ona atabeg unvanını da verdiğini belirtmiştir. Mirhond ise, Sultan Alp Arslan'ın, Nizâmü'l-Mülk'ü oğlu Melikşâh'ın atabegliğine tayin ettiğini açıkça beyan etmiştir (Köprülü 1997: 712).

gönderilen küçük yaştaki şehzâdelerin yanında vâsi ve mürebbi olarak vazifelendirmişlerdir. Nitekim melikin terbiye ve öğretimi ile ilgilenen atabeg, genellikle Oğuz beyleri arasından veya sultana bağlılığını ispatlamış memlûkler arasından seçilmekteydi (Uzunçarşılı, 1988: 47, Alptekin, 1991: 38, Köprülü, 1997: 712). Selçuklu şehzâdelerine atabeglik yapmış birkaç ismi burada zikredecek olursak örneğin; Gümüştekin Candar Büyük Selçuklu Devleti sultanlarından Berkayaruk'un atabegi idi (Sevim-Merçil, 1995: 138). Yine Büyük Selçuklu Devleti sultanlarından Muhammed Tapar'ın atabegi de Kutluğ Tekin idi (Sevim-Merçil 1995: 157). Ayrıca son derece bilgi sahibi olan devlet adamı Seyfeddin Ayaba Türkiye Selçuklu Devleti sultanlarından I. İzzeddin Keykâvus'un atabegliğini yaptığı gibi (Koca, 1997b: 16) önemli devlet adamlarından Emir Mübarizzeddin Ertokuş da bir diğer Türkiye Selçuklu Devleti Sultanı II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in atabegliğini yapmıştır (Müneccimbaşı, 2001: 70). Aynı şekilde Armağanşah da II. İzzeddin Keykâvus'un atabegi olmuştur (Alptekin, 1991: 39).

Biz bu çalışmamızda tarihte mühim bir rol oynamış Selçuklu sultanlarının kaynaklardan öğrendiğimiz faaliyetlerinden yola çıkarak, şehzâdelik dönemlerinden itibaren askerî, idarî ve kültürel alanlarda eğitim almaya başlayıp kendilerini bu süreçte nasıl geliştirdiklerinden bahsetmeye çalışacağız.

1.ŞEHZADELERİN ASKERÎ ALANDA EĞİTİMİ

Selçuklu sultanları tarihteki diğer Türk hükümdarları gibi mülki idarenin başı olmanın yanı sıra ordunun da başkomutanıydılar. Dolayısıyla Türk hükümdarlarının askerî eğitimleri çocukluk çağında başlıyor olmalıydı. Zira onların, geleceğin başkomutan adayı olarak, erken yaşta ata binmeyi ve silah kullanmayı öğrenmeleri, savaş ve seferlere katılarak deneyim kazanmaları mühim bir husustu. Esasında Türkler tarihte, ata binme ve silah kullanmadaki maharetleriyle daima dikkat çekmişlerdir. Nitekim at ve demir bozkır kültürünün iki temel unsuru sayılmaktaydı (Kafesoğlu, 2009: 214). Özellikle atın Türklerin hayatında çok mühim bir yeri vardı. Hatta bu hususta kaynak ve araştırmalarda şöyle ifadeler yer almıştır: “Türk'ün ömrünün günlerini toplasan atı üzerinde geçen günlerinin, yeryüzünde oturarak geçirdikleri günlerden daha çok olduğunu görürsün” (el-Cahiz, 2002: 84). “At Türk'ün kanadıdır” (Kâşgarlı Mahmud, 2013: 34). “Eski Türkler at üstünde yemek yer, kırmızı içer, toplantı ve istişarelerde bulunur ve nihayet savaş yaparlardı” (Turan, 2008: 131).

Türklerin kullandıkları belli başlı silahlar ise; ok, yay, kılıç, kargı, hançer, zırh, miğfer, kalkan gibi silahlardı (Genç, 1997: 285-293; Kafesoğlu, 2009: 285, Koca, 2010: 106-108). Ancak bunlardan ok ve yayın Türklerin hayatında ayrı bir önemi vardır (Sümer, 1999: 391, el-Cahiz, 2002: 83, Koca, 2005: 138, Kafesoğlu, 2009: 284). Hatta “Ok Türklerin milli silahıdır” denilebilir (Genç, 1997: 285, Sümer, 1999: 82). Nitekim Türler son derece süratli giden atlarının sırtında her bir yöne doğru, oklarını hedeflerini şaşmayacak şekilde atabilmekteydiler (el-Cahiz, 2002: 83, Kafesoğlu, 2009: 284; Koca, 2010: 106). Üç-dört yaşlarından itibaren koyunların sırtlarına binerek kuş, tavşan, fare gibi canlı hedeflere ok atarak adeta ilk askerî eğitimlerini almaya başlayan Türkler, daha sonra da ata binmeyi ve at sırtında ok atmayı öğrenmekteydiler (Kafesoğlu, 2009: 241, Koca, 2010: 109). Öte yandan günlük hayatta gerçekleştirilen sportif aktiviteler, yarışmalar ve av faaliyetleri de Türklerin askerî eğitimlerine katkı sağlamaktaydı (Gordlevski, 1988: 98, Koca, 2005: 150). Cevgan, at yarışları, ok atma ve yay kurma müsabakaları ise bunların başında gelmekteydi.⁵

Yukarıda da belirttiğimiz gibi gelecekte ordunun başkomutanı olmaya aday Selçuklu şehzâdelerinin de askerî eğitimlerine erken dönemde başlayarak ilerleyen zaman içinde de ata binme ve silah kullanma hususunda büyük bir deneyim kazandıklarını söyleyebiliriz. Nitekim kaynaklarda ve yapılan araştırmalarda çoğu zaman ne kadar iyi ata bindiklerinden, yay gerip ok attıklarından, kılıç kullandıklarından bahsedilen Selçuklu sultanları, sahip oldukları bu seviyeye erken yaşta başladıkları askerî eğitim faaliyetleriyle gelmiş olmaları büyük ihtimal dâhilindedir.

Askerî deneyimiyle dikkat çeken Selçuklu sultanlarından birisi ise Büyük Selçuklu Sultanı Alp Arslan idi. Gerçekten de Sultan Alp Arslan ok ve yay kullanmakta son derece ustaydı. Attığı ok hedefini şaşmazdı. Ayrıca ok ve yayı kullanmayı çok sevmekteydi (Köymen, 2001: 269). Ancak kaynaklara yansıdığı kadarıyla, Sultan Alp Arslan'ın oku hedefini bir kez şaşırmış ve bunun neticesinde de Alp Arslan şehit düşmüştü.⁶

⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz: Genç 1997: 158vd.

⁶ Sultan Alp Arslan Mâverâünnehr seferi sırasında, kendilerine karşı gelen ve bu sebeple tutuklanan Berzem Kalesi kumandanı Harezmlî Yusuf tarafından şehit edilmişti. Şöyle ki, teslim alındıktan sonra iki gulam tarafından sultanın huzuruna getirilen Yusuf, Sultan Alp Arslan'ın emriyle, dört kazık çakılarak el ve ayaklarından bu kazıklara bağlanmaya kalkıldı. Fakat Yusuf, Sultan Alp Arslan'ı korkaklıkla suçlayarak böyle öldürülmeyi hak etmediğini söyledi. Bunun üzerine sultan adamlarına onu

Alp Arslan'dan sonra tahta geçen oğlu Melikşâh ise, her türlü silahı büyük bir ustalikle kullandığı gibi binicilikte de çok iyiydi (Kafesoğlu, 1953: 210, Râvendî, 1999: 115, Özaydın, 2004: 57). Hatta Selçuklu sultanı bir keresinde, Karahanlı hakamı adına huzuruna gelen ve topuz ile kılıcı çok iyi kullandıklarını ima ederek kendisini Karahanlılara karşı herhangi bir müdahalede bulunmaması gerektiği hususunda uyarıya kalkışan elçinin önünde, bu iki silahı ne kadar iyi kullandığını bizzat göstermiştir. Gerçekten de kaynak ve araştırmalarda rivayet edildiğine göre, Selçuklu Sultanı önce topuzu başının üzerinde çevirerek oldukça uzak bir mesafeye fırlatmış, kılıçla da büyük bir devenin boynunu vurarak ikiye ayırmış, ardından da ok ve yayı eline alıp bu silahların kendileri için daha uygun silahlar olduklarını ifade etmiştir (Ahmed b. Mahmud, 1977: 126-127, Sevim-Merçil, 1995: 82). Sultan Melikşâh aynı zamanda yukarıda da değindiğimiz gibi bir nevi askerî eğitim olarak da nitelendirilen cevgan oynamak ve ava çıkmak gibi faaliyetlerle de yakından ilgilenmekteydi (Özaydın, 2004: 57). Nitekim Sultan Melikşâh zamanında av törenlerini anlatan özel bir "Av Kitabı" (Şikârname) vardı (Gordlevski, 1988: 99). Türkiye Selçuklu Devleti Sultanı I. Gıyâseddin Keyhüsrev de tam bir savaşçı olarak askerî bir eğitim görmüştü. Öyle ki, her hangi bir muharebe sırasında hem vücudunu hem de çarpışmada kendisi için gerekli silahları en iyi şekilde kullanmayı erken yaşta öğrenmişti (Baykara, 1997: 8). Bu cümleden olarak I. Gıyâseddin Keyhüsrev, İstanbul'da bulunduğu sırada, anlaşmazlık yaşadığı bir Frank ile bire bir dövüşerek askerlik anlamında ne kadar yetenekli ve eğitilmiş olduğunu göstermiştir.⁷ Diğer bir Türkiye Selçuklu Devleti Sultanı I. İzzeddin Keykâvus ise yaptığı büyük işlerin yanı sıra iyi ata binmesi ve çok iyi mızrak atışı yapmasıyla tanınmaktaydı (İbn Bibi, 1996: 149). Yine Türkiye Selçuklu Devleti sultanlarından I. Alâeddin Keykubad, ciritte ve ok atmakta rakiplerini geride bırakan bir sultan olarak kaynaklarda zikredilmektedir (İbn Bibi, 1996: 247).

serbest bırakmalarını emretti ve bu sırada Yusuf'u öldürmek için yayını çekerek ona bir ok fırlattı. Ancak ok hedefini vuramadı. Bu durumdan faydalanan Yusuf da bir bıçakla sultanı yaralayarak onun şehit düşmesine sebep oldu. İşte kaynaklarda bu durum "o zamana kadar sultanın ok atıp da hedefine ulaşmaması ve attığı kişiyi vurmaması hiç olmamıştı" (Ahmed b. Mahmud, 1977: 111) diye ifade edilir (Ayrıntılı bilgi için bk: Ahmed b. Mahmud 1977: 111-112, İbnü'l-Esir, 1987: 78, Sadruddin Hüseyinî, 1999: 37).

⁷ I. Gıyâseddin Keyhüsrev, İstanbul'da anlaşmazlık yaşadığı bir Frank ile dövüşmek için karşı karşıya geldi. Bu çarpışma sırasında Frank, mızrağıyla sultana karşı hamle yaptı. Ancak bunda başarılı olamadı. Sultan onun hamlesini savuşturdu. Daha sonra I. Gıyâseddin Keyhüsrev rakibine indirdiği gürz darbesiyle onu yenilgiye uğrattı (Bu hususta ayrıntılı bilgi için bkz: İbn Bibi, 1996: 71 vd.).

Selçuklu hanedan üyeleri ata binmekteki hünerleri vesilesiyle rakiplerinin dahi takdirini kazanmayı bilmişlerdir. Bu cümleden olarak Tuğrul ile Çağrı beylerin amcası Arslan Yabgu, at binmek konusunda ne kadar deneyim sahibi olduğunu Karahanlı hükümdarı Kadir Han ve Gazneli Sultanı Mahmud ile buluşması sırasında, onların önünde son derece süratli bir şekilde ata binerek kanıtlamış, herkesi kendisine hayran bırakmaktan geri durmamıştı (Köymen, 2000: 76).

Daha önce de belirttiğimiz gibi savaş ve seferlere katılmak da şehzâdeler için bir askerî eğitim sayılabilmekteydi. Dolayısıyla Selçuklu sultanları da şehzâdelik dönemlerinde askerî sahada tecrübe edinmek için savaş ve seferlere iştirak etmişlerdi. Bu cümleden olarak Melikşâh şehzâdelik döneminde babası Sultan Alp Arslan'ın emriyle Anadolu'ya düzenlenen akın faaliyetlerine katılmıştı. Vezir Nizâmü'l-Mülk'ün de yanında yer aldığı Melikşâh, Sürmeli ve Meryemnişin gibi bazı önemli mevkileri ele geçirmiş, bu başarılarından ötürü de babası Sultan Alp Arslan'ın takdirini kazanmıştı (Kafesoğlu, 1989: 527, Koca, 1997a: 135-136). Esasında Sultan Alp Arslan'ın kendisi de meliklik döneminde seferlere katılarak askerî anlamda mühim bir tecrübe edinmişti. Babası Çağrı Bey'in rahatsızlığı sebebiyle askerî birliklerin başına geçerek Gaznelilere karşı sefere çıkan şehzâde Alp Arslan, bu seferinde muvaffak olmuş, Gaznelileri yenilgiye uğratarak büyük komutanlarından birçoklarını esir almayı başarmıştı (Sümer, 1959: 23, Sevim-Merçil, 1995: 29, Köymen, 2001: 4-5). Türkiye Selçuklu sultanlarından II. Kılıç Arslan da şehzâdelik döneminde Selçuklu ordusunun hemen hemen bütün sefer ve savaşlarına katılarak büyük bir tecrübe kazanmıştı (Turan, 2002: 197, Koca, 2003:155). Öyle ki; Kılıç Arslan babası Sultan Mesûd'un haçlılara karşı gerçekleştirdiği seferlere (1144-1150) katılarak Maraş, Göksun, Behisni, Raban gibi şehirlerin haçlılardan kurtarılmasına yardımcı oldu (Turan, 2002: 197). Kısacası Selçuklu sultanları şehzâdelik dönemlerinden itibaren askerî alanda eğitimlerini sürdürmeyi ve bu alanda ileride kendilerine önemli bir katkı sağlayacak deneyim kazanmayı ihmal etmemişlerdi.

2.ŞEHZADELERİN İDARİ ALANDA EĞİTİMİ

Selçuklularda, daha önce de belirttiğimiz gibi şehzâdeler "Atabeg" unvanına sahip komutanların himayesinde devlet idaresine alışmak için çeşitli vilayetlere gönderilmekteydiler (Uzunçarşılı, 1988: 47, Alptekin, 1991: 38, Köprülü, 1997: 712). Hatta Türkiye Selçuklu Devleti'nde, "melik" olarak adlandırılan şehzâdenin validesi de çoğu

zaman onun yanında gitmekteydi. Sultan tarafından saltanata aday gösterilen şehzâde ise genellikle ya merkezde babasının yanında kalmakta ya da devletin merkezine yakın bir vilayete gönderilmekteydi (Uzunçarşılı, 1988: 61, Alptekin, 1992: 359).

Büyük Selçuklu Devleti sultanlarından Alp Arslan meliklik döneminde bazı şehirlerin idaresini ele almıştı. Bu cümleden olarak Çağrı Bey, rahatsızlığı esnasında kendi yerine Gaznelilere karşı sefere çıkan ve bu seferde Tirmiz, Kubâdiyân., Vahş, Valvâlic (Kunduz) şehirlerinin yanı sıra bütün Toharistan'ı ele geçiren oğlu Alp Arslan'a bu yerlerin idaresini bırakmıştı (Sevim-Merçil, 1995: 29). Öte yandan Türkiye Selçuklu Devleti Sultanı Mesûd, oğlu II. Kılıç Arslan'ı Elbistan vilayetine melik olarak atamış ve onu veliahdı olarak ilan etmişti (Turan, 2002: 197, Koca, 2003: 155-156).

Sultan II. Kılıç Arslan ise saltanatının son yıllarında Türk devlet geleneğine uygun olarak, Selçuklu ülkesini on bir oğlu arasında paylaşmış ve her birinin idaresine bir şehir veya bölge vermişti. Şehzâdeler idarelerine verilen yerlerde "melik" unvanıyla babalarına tâbi birer hükümdar olarak bulunmaktaydılar.⁸ Her birinin kendi bölgelerinde babalarının divanı gibi birer divanı vardı. Ayrıca kendi adlarına hutbe okutma, para bastırma, komşu ülkelerle savaş ve barış yapabilme yetkisine sahiptiler. Fakat Kılıç Arslan'ın tertip ettiği bu düzen devlet çıkarlarına zarar verir bir hal aldı. Zira Sivas ve Aksaray Meliki Kutbeddin Melikşah'ın taht için harekete geçmesi anlaşmazlıklar yaşanmasına sebep oldu (Turan, 2002: 217-218, Koca, 2003: 207). II. Kılıç Arslan'ın oğlu I. Gıyâseddin Keyhüsrev Selçuklu tahtına çıktıktan sonra bu hususta yeni bir düzenleme yaparak meliklerin yetkilerini sınırlandırmıştır. Daha açık bir ifade ile meliklerin kendi adlarına hutbe okutmaları, para bastırmaları, komşu ülkelerle savaş ve barışa karar verme yetkileri ellerinden alınmıştır (Turan, 2002: 275-276).

Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev de idarî anlamda deneyim sahibi olmaları için kendi oğullarına belirli yerlerin yönetimini vermiştir. Buna göre; büyük oğlu İzzeddin Keykâvus'u Malatya'ya, Alâeddin Keykubad'ı Tokat'a, üçüncü oğlu Celâeddin Keyferidun'u

⁸ İbn Bibi'ye (1996: 41) göre bu taksim şu şekilde olmuştur: Tokat'ta Melik Rükneddin Süleymanşah, Niksar'da Melik Nasirüddin Berkyaruksah, Elbistan'da Melik Muğiseddin Tuğrulşah, Kayseri'de Melik Nureddin Sultanşah, Sivas ve Aksaray'da Melik Kutbeddin Melikşah, Malatya'da Melik Muizeddin Kayserşah, Ereğli'de Melik Sancarşah, Niğde'de Melik Arslanşah, Amasya'da Melik Nizameddin Argunşah, Ankara'da Melik Muhyeddin Mesudşah, ve Borgulu'da (Uluborlu'da) Gıyaseddin Keyhüsrev yönetimi ele almışlardır.

Koyluhisar'a göndermiştir. Gıyâseddin Keyhüsrev, kendi eğitiminde de önemli hizmetleri bulunan Mecdeddin İshak'ı, büyük oğlu İzzeddin Keykâvus ile birlikte Malatya'ya yollamıştı (Baykara 1997: 32). Diğer oğlu Alâeddin Keykubad'ı da meliklik bölgesi Tokat'a gönderirken yanına seçkinlerin, âlimlerin ve komutanların büyüklerinden bir kısmını göndermişti (İbn Bibi, 1996: 114).

Türkiye Selçuklu Devleti Sultanı I. Alâeddin Keykubad da oğlu II. Gıyâseddin Keyhüsrev'i Erzincan'a melik olarak atamış, daha önce de değindiğimiz gibi Emîr Mübarizzeddin Ertokuş'u da idarî işlerini yoluna koymasına için onun yanına atabeg tayin etmişti (Müneccimbaşı 2001: 70). Kısacası Selçuklu şehzâdeleri müstakbel sultan adayı olarak yönetimlerine bırakılan eyaletlerde idarî bir deneyim kazanmaya gayret etmişlerdir.

3.ŞEHZADELERİN BİLGİ VE KÜLTÜR ALANINDA EĞİTİMİ

Devleti yöneten kişilerin bilgi sahibi olmaları meselesi farklı dönemlerde yaşamış önde gelen isimlerin üzerinde durdukları mühim bir konu olmuştur. Mesela tarihte iz bırakmış önemli hükümdarlardan birisi olan Büyük İskender'in hocası Aristoteles (İ.Ö 384 – İ.Ö 322), "Politika" adlı eserinde bir yöneticinin iyi olduğu kadar bilge olacağına da kesin gözle bakıldığını söyler ve "devlet işleriyle uğraşan bir kimse için bilgelik zorunludur" diye belirtir. (Aristoteles, 2014: 91). Yine daha önce de değindiğimiz gibi Mâverdî (2004: 70) ve Yusuf Has Hâcib (1999: 29-163) gibi değerli isimler de devleti idare eden kişinin bilgi sahibi olması gerektiğini açıkça ifade etmişlerdir. Selçuklular döneminde de sultanların bilgi sahibi olmaları meselesi önemli bir husus olarak görülmüştür. Nitekim Büyük Selçuklu Devleti veziri Nizâmü'l-Mülk'ün (1999) Siyâsetnâme adlı eserinde devleti idare eden kişinin bilgi sahibi olması gerektiğine dair dikkat çekici şöyle bir ifade geçmektedir:

(...) İlahi şevketi ve memleketi olan padişaha ilim yardım eder ve iki cihanın saadetini bulur. Çünkü ilimsiz hiçbir işi yapamaz ve cahilliğe razı olmaz. Âlim olmuş olan padişahlara bak, onların adları dünyada ne kadar büyük işler yapmışlardır. Adları kıyamete kadar iyilikle anılacaktır (s.44).

Ancak Selçuklu sultanlarının tamamının bilgi ve kültür alanında aynı düzeyde bir eğitim seviyesine sahip olduğunu dile getirmek güçtür. Bu durumun ise sahip olunan geleneklerle, içinde yaşanılan çevrenin yapısıyla ve zaman içinde oluşan şartlarla alakası

olduğu söylenebilir. Nitekim Fuad Köprülü (2005) bu konuda şöyle bir tespitte bulunmuştur:

(...) Eski aşiret örflerine merbut kalan Tuğrul ile Alp Arslan mütemadi harplerle geçen hayatlarında Acem edebiyatına bigâne kalmakla beraber Gaznevîlerin ve Samanîlerin an'anevine riayetle, fikir adamlarına karşı teveccühkâr bulunuyorlardı. Fakat Sultan Melikşâh'tan itibaren Selçukî şehzadelerinin İran harsına aşına ve onunla yakından alakadar olduklarını, sarayların kasidecilerle dolduğunu, onların teşvikiyle birçok eserler vücuda geldiğini biliyoruz (s.220).

Bu açıklamadan anladığımız kadarıyla Tuğrul Bey ve Alp Arslan gibi Selçuklu sultanları mücadelecî bir yaşam sürmeyi zorunlu kılan konar-göçer kültürün temsilcileri olarak, mensubu oldukları İslâm medeniyeti içerisinde her hangi bir ilmi sahayla şahsî manada alakadar olmamışlar ya da bu fırsatı bulamamışlardı. Sonradan gelen Selçuklu sultanları ise, kendi kültürel değerlerini korumanın yanı sıra zaman içinde, üzerinde devletlerini kurdukları topraklarda var olan eski kültür yapısının da tesiriyle farklı ilmî sahalarla da yakından ilgilenmeye başlamışlardı. Esasında İbn Haldun da hadariler ve bedeviler arasındaki eğitim düzeyi farkını belirtirken burada yapmaya çalıştığımız açıklamaya benzer bir izahatta bulunmuştur. Gerçekten de İbn Haldun hadarilerin bedevilerden daha iyi bir eğitim seviyesinde olduklarını bunun da onların diğerlerinden daha akıllı olmalarıyla ilgisi bulunmadığını, hadarilerin yaşadıkları yerlerde daha önceden var olan ilmi faaliyetlerin tesirinde kalmalarıyla alakası olduğunu ifade etmiştir (İbn Haldun, 2012: 780).

Tuğrul Bey ve Alp Arslan gibi ilk dönem Selçuklu sultanları, şartların getirdiği zorunluluktan dolayı ilimle uğraşan kişilere saygı duymuşlar ve ilmî faaliyetlerin yürütüldüğü kurumların inşasını desteklemekten geri durmamışlardır. Nitekim Tuğrul Bey, hâkim olduğu şehirlerde cami ve medreseler inşa edilmesini teşvik ettiği gibi, Büveyhî hükümdarlarından Adud'd-devle zamanında Bağdat'ta yaptırılan fakat Selçukluların bu şehre geldiği sırada harap vaziyette bulunan hastaneyi tamir ettirerek vakıflarını ihya edip gerekli eşya ile ilaçları tedarik ettirmiş ve burada hizmet edecek doktorlar görevlendirmişti (Köymen, 1986: 110).

Mehmet Altay Köymen (1997: 40) kaynaklara dayalı olarak yaptığı çalışmada; Tuğrul Bey'in kendi el yazısı ile sultanlık alameti yazdığını, Fahrüddin Gurgâni ile İbn Hassül'ün eserlerini Tuğrul Bey'e ithaf ettiklerini, birçok şairin hakkında methiyelerde

bulduklarını delil göstererek Tuğrul Bey'in tahsil gördüğünü ifade etmiştir. Tuğrul Bey'den sonra Selçuklu tahtına geçen Sultan Alp Arslan da veziri Nizâmü'l-Mülk'e verdiği yetki ile bir eğitim kurumu olan medreselerin ülkenin dört bir tarafında inşa edilip yaygın hale getirilmesini desteklemektedir.⁹ Sultan Melikşâh ise, bilimsel ve kültürel faaliyetlerin zirveye ulaştığı saltanat döneminde ilim adamlarını desteklediği gibi ülkenin dört bir tarafında kütüphaneler ve medreseler, İsfahan'da ise, bir rasathane inşa ettirmiştir. Bu rasathanede Celâli Takvimi adı ile bilinen güneş takvimini hazırlatmıştır (Özaydın, 2004: 57). Ayrıca kendisinin Farsça şiirler söylediği rivayet edilmiştir (Köymen, 2005: 220).

Büyük Selçuklu Devleti'nin son sultanı Sancar da edip ve şairleri himaye etmiş sarayını onlara açmıştı. Fakat yapılan araştırmalarda; Sultan Sancar'ın taht kavgaları sebebiyle iyi bir eğitim alamadığı ve okuma-yazma bilmediği ortaya konmuştur (Barthold, 1990: 329, Sevim-Merçil, 1995: 204, Özaydın, 2009: 507-511).

Büyük Selçuklu Devleti'ne tâbi olan Kirman ve Irak Selçuklu Devleti sultanları da ilmi faaliyetlerle ilgilenmeyi ihmal etmemişlerdi. Mesela Kirman Selçuklularından Melik Muhammed âlimlerle dostluğu ve ilim severliğiyle tanınıp ilm-i nücüm (astronomi) ile yakından ilgilenmiştir. Onun takvim ve bu konuya giriş ilminde öğrendikleri sebebiyle, halk kendisini devrin Batlamyus'u olarak nitelendirmekteydi (Merçil, 1989: 68-210). Irak Selçuklu Devleti sultanlarından Mahmud Arap dilini çok iyi bildiği ve şiirler ile meseller ezberlediği gibi, bir diğer Irak Selçuklu sultanı Süleymanşah da şiire büyük bir ilgi duymakta ve bizzat Farsça şiirler kaleme almaktaydı. Sultan II. Tuğrul ise, şiirler yazdığı kadar hat sanatıyla da uğraşmakta, savaş meydanlarında "Şehnâme" okumaktaydı (Özgüdenli, 2009: 388). III. Tuğrul da bizzat şiirler yazmaktaydı (Sevim-Merçil, 1995: 293).

Selçukluların Anadolu topraklarına hâkim olan kolu Türkiye Selçuklu Devleti'nin sultanları da ilmi faaliyetlere destek vermiş, âlim kişileri himaye etmiş ve çoğu şehzâdelik dönemlerinden itibaren ilimle ilgili sahalarda eğitim almışlardır. Nitekim Sultan II. Kılıç Arslan, dinî ve felsefî konularla yakından ilgilenmekte, çoğu zamanda huzurunda dini ve felsefî münakaşalar yaptırmaktaydı (Turan, 2002: 230-231).

⁹ Medreseler için ayrıntılı bilgi bkz: Köymen, 2001: 347vd.

II. Kılıç Arslan oğullarının da iyi birer eğitim almalarını sağlamıştır (Turan, 2002: 234).

II. Kılıç Arslan'ın oğullarından ve Selçuklu sultanlarından Rükneddin Süleymanşâh, edebiyata ve hat sanatına ilgi duymuştur. Ayrıca Farsça şiirler yazan sultan, tıpkı babası gibi felsefeyle de ilgilenmiştir (İbn Bibi, 1996: 78-79, Turan, 2002: 241). Yine II. Kılıç Arslan, oğullarından I. Gıyâseddin Keyhüsrev'e muallimler tayin ederek onun iyi bir eğitim almasını temin etmiştir (Turan, 2002: 291). Bu cümleden olarak devrin seçkin kişileri arasında yer alan Meceddin İshak, Gıyâseddin Keyhisrev'in hocası idi. Meceddin İshak ona Arap ve Fars dillerini öğretmişti (Baykara, 1997: 8). Gıyâseddin Keyhisrev aynı zamanda Rum dilini de çok iyi bilmekteydi ki; bu dili kendisine Bizans'ta Rum kayserlerinin soyundan gelen annesi öğretmişti (Baykara, 1997: 7-8).

I. Gıyâseddin Keyhüsrev de kendi oğullarının eğitimine özen göstermiş, büyük komutan Seyfeddin Ayaba'yı, İstanbul'da geçen gurbet hayatı boyunca evlatları İzzeddin Keykâvus ve Alâeddin Keykubad'ın tahsilleriyle ilgilenmesi için görevlendirmişti (Koca, 1997b: 16, Turan, 2002: 293). Ayaba, şehzâdelere kitabet, edebiyat eğitimi veriyor, yeri geldiğinde onları karada ve denizde av ve gezintiye çıkarıyordu (Turan, 2002: 293). Nitekim babası I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ardından Türkiye Selçuklu Devleti tahtına çıkan I. İzzeddin Keykâvus son derece kültürlü ve aynı zamanda şair bir hükümdardı. O, hem Arapça hem de Farsça bilmekteydi (Koca 1997b: 96). Farsça ile güzel şiirler yazdığı gibi (Togan, 1981: 215, Koca, 1997b: 96-97, Müneccimbaşı, 2001: 56). edebiyatçıların risalelerine, şairlerin kasidelerine etkili tenkitler yapmış, üslubu ve belagatiyle dikkat çekmiş bir sultandı (İbn Bibi, 1996: 149).

I. İzzeddin Keykâvus'dan sonra Selçuklu tahtına geçen Alâeddin Keykubad da bilgi ve kültür alanıyla ilgilenmek hususunda seleflerinden geri kalmamıştır. O, babası tarafından itina ile yetiştirilmiş, şehzâdelik döneminde iyi bir eğitim almıştır. Âlimleri ve sanatçıları himaye etmeyi prensip edinen Sultan Alâeddin Keykubad, Türkçe'nin yanı sıra Arapça, Farsça ve Rumca bilmekteydi (Turan, 2002: 391, Uyumaz, 2003: 12). Ayrıca o, tarih ve siyaset sahasıyla alakalı kitaplar okumaya meraklıydı (Togan, 1981: 205, İbn Bibi, 1996: 246). Sık sık okuduğu kitapların başında da Muhammed Gazzâlî tarafından yazılmış Kimya-i Sa'âdet ve Büyük Selçuklu Devleti veziri Nizâmü'l-Mülk'ün Siyerü'l-Mülük'u (Siyâsetnâme) gelmekteydi (İbn Bibi 1996: 246, Müneccimbaşı, 2001: 79, Uyumaz,

2003: 95). Bütün bunların yanı sıra Sultan I. Alâeddin Keykubâd mimarlık, kuyumculuk, bıçak yapımı, ressamlık, bakırcılık ve dericilik alanlarında büyük bir bilgi ve tecrübe sahibiydi (İbn Bibi, 1996: 247, Uyumaz, 2003: 12).

Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki; Selçuklu melikleri gibi melikeleri de sarayda iyi bir ilmî eğitimden geçmekteydiler. Bu eğitimde soylu ve öğrenim görmüş usta hatun olarak nitelendirilen kişiler önemli rol oynamaktaydılar (Gordlevski, 1988: 303). Sahip olduğu eğitimle dikkat çeken Selçuklu hatunlarından biri ise Çağrı Bey'in kızı Hatice Arslan Hatun idi. Sünni İslâm dünyasının manevi lideri olarak kabul edilen Abbasi Halifesi Kâim Biemrillah ile evlenen Hatice Arslan Hatun iyi bir dini eğitim almasının yanı sıra ana dili Türkçe'den başka Farsça ve belirli ölçüde Arapça bilmekteydi (Kitapçı, 2008: 255). Sultan Melikşâh'ın Terken Hatun'dan doğan kızı Mâh Melek Hatun da Selçuklu sarayında dini eğitim aldığı gibi Farsça ve yeteri kadar Arapça bilmekteydi. (Kitapçı, 2008: 270) Zekeriya Kitapçı'nın (2008: 255-270) ifadesine göre; bu iki Selçuklu hatunu okuma-yazmayı bilmekteydiler.

Görüldüğü gibi Selçuklu sultanları ilmî faaliyetlere destek olup ilim adamlarını himaye etmelerinin yanı sıra kendileri de bizzat bilgi ve kültür alanıyla ilgilenmeyi ihmal etmemişler, hatta Selçuklu melikeleri de belirli düzeyde eğitim almışlardır.

SONUÇ

Mevcut kaynaklar ve yapılan araştırmalar Selçuklu sultanlarının şehzâdelik dönemleriyle ilgili ayrıntılı bilgi içermemektedir. Ancak onların zaman içindeki faaliyetlerine baktığımızda küçük yaşlardan itibaren bazı temel eğitimlerden geçtiklerini söyleyebiliriz. Nitekim hanedan mensuplarının iyi silah kullanabilmeleri, iyi bir şekilde ata binebilmeleri, devlet idaresinde başarılı olmaları bu hususla alakalı mühim bir kanıt sayılmalıdır. Ayrıca sultanların şehzadelerle yakından ilgilenmeleri için bazı devlet adamlarını “atabey” unvanıyla görevlendirmeleri de hanedan üyelerinin eğitim sahibi olmalarına ne kadar önem verildiğine bir delil teşkil etmektedir.

Gerek askerî ve idarî alanda gerekse bilgi ve kültür alanında eğitim aldıkları bilinen Selçuklu tahtının varisi şehzâdelerin bu eğitimleri, belirli bir düzen ve disiplin içinde gerçekleşmekteydi. Bilhassa da askerî ve idarî alanda eğitim almak Selçuklu hanedan üyeleri için son derece önemliydi. Zira bilindiği gibi, her bir şehzâde

hem ordunun başkomutanı hem de mülkî idarenin başı olma yetkisine sahip “sultanlık” makamına aday sayılmaktaydılar. Nitekim erken yaşta ata binmeyi, yay ve kılıç başta olmak üzere çeşitli silahlar kullanmayı öğrenen şehzâdeler, kendi yönetimlerine verilen eyaletlerde idarî bir deneyim kazanmaktaydılar. Öte yandan Selçuklu sultanlarının bilgi ve kültür alanında aldıkları eğitimin daha çok çevrenin ve zamanın şartlarının yanı sıra kendi şahsi ilgileriyle alakalı kaldığını söyleyebiliriz. Selçuklu sultanları saltanat dönemlerindeki hayatlarında ise adeta şehzâdelik devirlerindeki eğitimlerini devam ettirir bir şekilde yaşamlarını sürdürmüşler, günlük faaliyetlerini de buna göre düzenlemişlerdir diyebiliriz.

Kısacası Selçuklu sultanları, hayatlarının her döneminde askerî, idarî ve yeri geldiğinde de kültürel anlamda kendilerine katkı sağlayacak yeni bilgiler edinmeyi ihmal etmemişler, var olan bilgi ve deneyimlerini muhafaza etmeye özen göstermişlerdir.

Kaynakça

Ahmed b. Mahmud (1977). *Selçuknâme Cilt 1*, Çev. Erdoğan Merçil. İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.

Alptekin, C. (1991). “Atabeg”, *DİA, Cilt 4*, İstanbul: Diyanet Yayınları, 38-39

Alptekin, C. (1992). “Türkiye Selçukluları”, *DGBİT, Cilt 8*, İstanbul: Çağ Yayınları, 209-375

Aristoteles (2014). *Politika* (17.Baskı), Çev. Mete Tunçay, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Barthold, V. V. (1990). *Moğol İstilâsına Kadar Türkistan*. Haz. Hakkı Dursun Yıldız. Ankara: TTK Yayınları.

Barthold, V.V. (1997). “Gazan”, *İA, Cilt 4*, Eskişehir: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 729-730.

Baykara, T. (1997). *I. Gıyaseddin Keyhüsrev*, Ankara: TTK Yayınları.

el-Cahiz. (2002). *Hilafet Ordusunun Menkıbeleri ve Türklerin Faziletleri* (3. Baskı), Çev. Ramazan Şeşen, İstanbul: İSAR.

Ergin, M. (2000). *Orhun Abideleri*.(25. Baskı), İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Genç, R. (1997). *Kaşgarlı Mahmud'a Göre XI. Yüzyılda Türk Dünyası*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Gordlevski, V. (1988). *Anadolu Selçuklu Devleti* (1. Baskı), Çev. Azer Yaran, Ankara: Onur Yayınları.

İbn Bibi (1996). *el-Evâmrü'l Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye* (1. Baskı), Cilt 1, Çev. Mürsel Öztürk. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

İbnü'l-Esir (1987). *el-Kâmil fi't târîh (İslâm Tarihi)*, Cilt 10. Çev. Abdülkerim Özaydın, İstanbul: Çağrı Yayınları.

İbn Haldun (2012). *Mukaddime II*. (8. Baskı), Çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Kafesoğlu, İ. (1953). *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, İstanbul: Osman Yalçın Matbaası.

Kafesoğlu, İ. (1989). "Alp Arslan", *DİA*, Cilt 2, İstanbul: Diyanet Yayınları, 526-530

Kafesoğlu, İ. (1997). "Türkler", *İA*, Cilt 12 (2), Eskişehir: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 142-280.

Kafesoğlu, İ. (2009). *Türk Millî Kültürü* (28. Baskı), İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Kâşgarlı Mahmud (2013). *Divanü lûgat-it Türk*, Cilt 1-3, Çev. Besim Atalay, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kitapçı, Z. (2008). *Orta Doğu ve Eski Hilâfet Ülkelerinde Aristokrat Türk ve Selçuklu Hatunları* (1. Baskı). Konya: Yedikubbe Yayınları.

Koca, S. (1997a). *Dandanakandan Malazgirte*. Giresun: İleri Matbaası.

Koca, S. (1997b). *Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220)*, Ankara: TTK Yayınları.

Koca, S. (2003). *Türkiye Selçukluları Tarihi*, Cilt 2, Çorum: Karam Yayınları.

Koca, S. (2005). *Selçuklularda Ordu ve Askerî Kültür* (1. Baskı), Ankara: Berikan Yayınları.

Koca, S. (2010). *Türk Kültürünün Temelleri*, Cilt 2 (3. Baskı), Ankara: Kültür Yayınları.

Köprülü, M. F. (1997). "Ata", *İA*, Cilt 1, Eskişehir: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 711-718.

Köprülü, M. F. (2005). *Türkiye Tarihi*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Köymen, M. A. (1986). *Tuğrul Bey* (1. Baskı), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Köymen, M. A. (1997). "Tuğrul Bey", *İA*, Cilt 12 (2), Eskişehir: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 25-41.

Köymen, M. A. (2000). *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Cilt 1*, Ankara: TTK Yayınları.

Köymen, M. A. (2001). *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Alp Arslan ve Zamanı Cilt 3*. (4. Baskı). Ankara: TTK Yayınları.

Mâverdi, Ebu'l-Hasan (2004). *Siyaset Sanatı Nasihatü'l-Mülûk*, Çev. Mustafa Sarıbiyık, İstanbul: Özgü Yayınları.

Merçil, E. (1989). *Kirmân Selçukluları*, Ankara: TTK Yayınları.

Müneccimbaşı, Ahmed b. Lütfullah (2001). *Câmiu'd-Düvel Selçuklular Tarihi Cilt 2*. Çev. Ali Öngül, İzmir: Akademi Kitabevi.

Niyazi, M. (2015). *Türk Devlet Felsefesi* (10. Baskı), İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Nizâmü'l-Mülk, (1999). *Siyâsetnâme*. Çev. Mehmet Altay Köymen, Ankara: TTK Yayınları.

Özaydın, A. (2004). "Melikşah", *DİA, Cilt 29*, İstanbul: Diyanet Yayınları, 54-57.

Özaydın, A. (2009). "Sencer", *DİA, Cilt 36*, İstanbul: Diyanet Yayınları, 507-511.

Özgüdenli, O. (2009). "Irak Selçukluları Sosyoekonomik ve Kültürel Hayat", *DİA, Cilt 36*, İstanbul: Diyanet Yayınları, 388-389.

Râvendî, Muhammed b. Ali b. Süleyman (1999). *Râhat-üs-Sudûr ve Âyet-üs-Sürûr* (2. Baskı), *Cilt 2*, Çev. Ahmed Ateş, Ankara: TTK Yayınları.

Roux, J. P. (2008), *Türklerin Tarihi* (5. Baskı), Çev. Aykut Kazancıgil- ve Lale Arslan Özcan, İstanbul: Kabalıcı Yayınları.

Sadruddin Ebu'l-Hasan Ali İbn Nâsır İbn Ali el-Hüseyinî (1999). *Ahbâr'üd-devlet'is-Selçukiyye* (2. Baskı). Çev. Necati Lûgal, Ankara: TTK Yayınları.

Sevim, A. ve Merçil, E. (1995). *Selçuklu Devletleri Tarihi*, Ankara: TTK Yayınları.

Sümer, F. (1959). "Selçuklular ve Alp Arslan", *Türk Yurdu*, Sayı: 276, 22-25.

Sümer, F. (1999). *Oğuzlar (Türkmenler)* (5. Baskı), İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.

Spuler, B. (1987). *İran Moğolları Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri, 1220-1350* (2. Baskı), Çev. Cemal Köprülü. Ankara: TTK Yayınları.

Taneri, A. (1975). *Türk Devlet Geleneği.*, Ankara: AÜDTCF Yayınları.

Togan, Z. V. (1981). *Umumi Türk Tarihine Giriş* (3. Baskı). İstanbul: Enderun Kitabevi.

Tranquillus, G. S. (2008). *On İki Caesar'ın Yaşamı*, Çev. Fafö Telatar ve Gül Özaktürk. Ankara: TTK Yayınları.

Turan, O. (2002). *Selçuklular Zamanında Türkiye* (7. Baskı), İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Turan, O. (2008). *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi*. (17. Baskı). İstanbul: Ötüken Yay.

Yusuf Has Hâcib (2003). *Kutadgu Bilig* (8. Baskı), Çev. Reşit Rahmeti Arat, Ankara: TTK Yayınları.

Yuvalı, A. (1996). “Gâzân Han”, *DİA, Cilt 13*, İstanbul: Diyanet Yayınları, 429-431

Uyumaz, E. (2003). *Sultan I. Alâeddîn Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasî Tarihi (1220-1237)*, Ankara: TTK Yayınları.

Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal* (4. Baskı). Ankara: TTK Yayınları

Zeydân Corci (2012). *İslâm Uygarlıkları Tarihi Cilt 2*, Çev. Nejdet Gök, İstanbul: İletişim Yayınları.